

ZBIOROWY ZARZĄD PRAWAMI AUTORSKIMI

Czym jest zbiorowy zarząd prawami autorskimi?

Na gruncie prawa autorskiego, autorzy, artyści, fotograficy i inni właściciele praw autorskich mają wyłączne prawo do rozporządzania swoim dziełem i nadzoru nad jego wykorzystaniem. Zarządzanie swoimi prawami mogą zlecić organizacjom zwanym organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi i pokrewnymi (collecting societies, collectives), które działają w imieniu twórców. Przekazanie zarządu może odbyć się na podstawie dobrowolnej umowy bądź przepisów prawnych. W rezultacie prawa autorskie są realizowane za pośrednictwem organizacji, zapewniających bardziej skuteczny kontakt z użytkownikami dzieł niż ich indywidualne kontakty z dysponentami praw autorskich.

Różne organizacje zbiorowego zarządzania reprezentują różne rodzaje praw. I tak, organizacje reprezentujące prawa autorów utworów scenicznych udzielają licencji na odtwarzanie tekstów i muzyki na żywo oraz na odtwarzanie nagranej muzyki w miejscach publicznych, takich jak radio, telewizja, restauracje i sklepy. Odtwarzanie muzyki w miejscach publicznych, np. w barach, wymaga także uzyskania licencji od organizacji zarządzającej w imieniu firm fonograficznych prawami do fonogramów (płyt z muzyką). Organizacje reprezentujące prawa autorskie do nagrań mechanicznych (mechanical copyright) udzielają licencji na wykorzystanie muzyki nagrywanej w innej formie, np. nowe wersje starych piosenek [tzw. covery – przyp. tłum.] czy muzyki odtwarzanej na weselach lub stanowiącej tło do domowych nagrań video. Organizacje reprezentujące artystów i projektantów udzielają licencji na rzecz karykaturzystów i rysowników, architektów, twórców animacji i innych osób. Istnieją także organizacje specjalizujące się w określonych dziedzinach, np. muzyka chrześcijańska, nadawcy radiowo-telewizyjni programów edukacyjnych, itp.

Najogólniej mówiąc, do zadań organizacji zbiorowego zarządzania należy:

- udzielanie licencji na wykorzystanie dzieł chronionych prawem autorskim *w sytuacji, kiedy nie jest to prawnie dozwolone*, np. osobom fizycznym, bibliotekom, organizacjom nadawczym, punktom kserograficznym, itp.;
- ściąganie (inkasowanie) wynagrodzeń i ich repartycja (podział) pomiędzy członków organizacji;
- ochrona i reprezentacja praw właścicieli praw autorskich;
- zawieranie umów o wzajemnej reprezentacji z organizacjami zbiorowego zarządzania z innych państw, ułatwiających transgraniczne licencjonowanie.

Każda z organizacji zbiorowego zarządzania jest inna. Mogą różnić się formą prawną, strukturą i zasadami działania, a także zakresem praw, na które udzielają licencji. Niektóre z organizacji nie zajmują się udzielaniem licencji. W zamian za to pobierają opłaty od dochodów ze sprzedaży urządzeń kopiujących, takich jak kserokopiarki, faksy i twarde dyski komputerów, czyli tak zwane opłaty od urządzeń reprograficznych (machine levy). Organizacje zbiorowego zarządzania działają zwykle na zasadach non-profit i należą do właścicieli praw autorskich, których reprezentują.

Organizacje zarządzające prawami do reprodukcji

Może się zdarzyć, że na potrzeby swojej działalności biblioteki będą musiały wystąpić o przyznanie licencji do jednej z wymienionych powyżej organizacji. Wydaje się jednak, że organizacją, z którą biblioteki muszą najczęściej współpracować jest organizacja zarządzająca prawami do reprodukcji. Organizacje te zajmują się udzielaniem licencji na kopiowanie książek, czasopism i innych drukowanych wydawnictw. Mogą także udzielać licencji na tworzenie kopii cyfrowych (digital copying).

Podobnie jak inne organizacje zbiorowego zarządzania, organizacje zarządzające prawami do reprodukcji są pośrednikami pomiędzy właścicielami praw autorskich, a użytkownikami. Właściciele praw, do których należą autorzy i wydawcy, upoważniają organizacje zarządzające prawami do reprodukcji do zarządzania w ich imieniu prawami do kopiowania. Na podstawie tego upoważnienia, organizacja udziela osobom fizycznym i instytucjom licencji na wykorzystanie materiałów chronionych prawem autorskim. Organizacja zarządzająca prawami do reprodukcji inkasuje wynagrodzenia, następnie przesyła je do właścicieli praw autorskich pomniejszone o koszty administracyjne organizacji. Organizacje zarządzające prawami do reprodukcji istnieją w około 55 krajach Europy, Azji i rejonu Pacyfiku, Ameryki Południowej i Afryki. Wiele z nich negocjuje umowy dwustronne, przekazując należności "siostrzanej" organizacji w innym kraju, np. opłata za kopiowanie amerykańskiego utworu, na który udzielono licencji południowoafrykańskiemu uniwersytetowi zostanie przekazana amerykańskiej organizacji zbiorowego zarządzania.

Praktyka

W praktyce występują zwykle trzy typy licencji. Część z nich nie podlega negocjacjom i opiera się na standardowym cenniku uwzględniającym wielkość i typ organizacji oraz zakres kopiowania dokumentów. Licencje udzielane na rzecz całych sektorów, np. szkolnictwa wyższego, zwykle można negocjować.

Licencja indywidualna (Individual licence) jest to licencja, która dotyczy jednorazowego wykorzystania utworu przez osobę fizyczną. Na przykład, biblioteka może zdigitalizować artykuł z czasopisma wydawanego w formie drukowanej i udostępnić go on-line studentowi.

Licencja ramowa (Blanket licence) Licencja ta zawiera pewną kategorię utworów należących do różnych właścicieli praw autorskich. Na przykład, organizacje nadawcze (stacje radiowe lub telewizyjne) mogą otrzymać zgodę na wykorzystanie pewnego gatunku muzyki w określonym czasie (nadawanie rock 'n' rolla dla uczczenia muzyki lat 60-tych)

Licencja pozaumowna (Legal licence) W niektórych krajach, licencja na kopiowanie jest zagwarantowana prawnie. Daje ona prawo dysponentowi praw autorskich do opłaty ściąganej przez organizację zarządzającą prawami do reprodukcji. W takim przypadku nie jest wymagana zgoda dysponenta praw autorskich. Jeśli wysokość tantiem jest określona przepisami, mamy do czynienia z licencją ustawową (prawną) (statutory licence). Natomiast licencja, która zezwala dysponentom praw autorskich na negocjowanie wysokości tantiem z użytkownikami to licencja przymusowa (compulsory licence).

Licencja rozszerzona (Extended collective licence) Zazwyczaj organizacja zbiorowego zarządzania ma prawo do zawierania umów licencyjnych w imieniu swoich członków.

Rozszerzona licencja obejmuje swoją ochroną dysponentów praw autorskich nie będących członkami organizacji. Zabezpiecza ona prawo użytkowników do legalnego kopiowania bez obawy o roszczenia tych dysponentów, którzy nie są członkami organizacji. Ten typ licencji powstał pierwotnie w krajach skandynawskich, obecnie działa w niewielkiej liczbie innych krajów.

Z biegiem czasu, rola organizacji zbiorowego zarządzania została rozszerzona o kontrolę zgodności z przepisami i egzekwowanie praw autorskich. Dla przykładu, kampania Copywatch zorganizowana przez brytyjską Copyright Licensing Agency [Agencja do spraw licencji] zachęca obywateli do informowania o wykonywaniu kopii bez uzyskania licencji. Informatorzy otrzymają wynagrodzenie w wysokości nawet 30 EUROⁱ. International Federation of Reproduction Rights Organisations (IFRRO) [Międzynarodowa Federacja Organizacji Zarządzających Prawami do Reprodukcji] współpracuje z World Intellectual Property Organization (WIPO) [Światowa Organizacja Własności Intelektualnej] w celu „promowania na świecie ochrony praw własności intelektualnej”ⁱⁱ. Współpraca ta obejmuje również organizowanie międzynarodowych seminariów i szkoleń.

Zalecenia dla bibliotek

Organizacje zbiorowego zarządzania mają wiele do zaoferowania takim użytkownikom jak biblioteki czy instytucje edukacyjne:

- umożliwiają użytkownikom legalne kopiowanie, nawet w *sytuacji, kiedy nie jest to prawnie dozwolone*. Innymi słowy, zezwalają one bibliotekom i ich użytkownikom na wykonanie większej ilości kopii niż jest to prawnie dozwolone (oczywiście odpłatnie);
- ułatwiają bibliotekom uzyskanie zezwolenia w sytuacji, kiedy chcą uzyskać licencje na wykorzystanie dzieła, a nie mogą skontaktować się z pojedynczymi dysponentami praw autorskich. W wielu przypadkach taki kontakt nie jest możliwy (Porównaj rozdział Dzieła osierocone);
- uczestniczą w coraz bardziej złożonym procesie uzyskiwania zezwoleń. Obecnie nawet na dzieła literackie, nie wspominając o multimedialnych, mogą składać się prawa wielu dysponentów na różnych polach eksploatacji. Bez efektywnego procesu uzyskiwania zezwoleń, zgodny z prawem dostęp kierujących się dobrymi intencjami użytkowników do dzieła może być utrudniony, a nawet niemożliwy;
- zwykle zabezpieczają biblioteki przed nieumyślnym złamaniem prawa w odniesieniu do licencjonowanych dzieł.

W rzeczywistości jednak praktyka bywa różna. Mimo, że biblioteki często należą do największych klientów organizacji zarządzających prawami do reprodukcji, współpraca nie zawsze jest łatwa. Wszystkie organizacje reprezentują autorów i wydawców, niewiele z nich reprezentuje użytkowników. Organizacje zarządzających prawami do reprodukcji są pośrednikami między właścicielami praw autorskich, a użytkownikami, nie są jednak stroną neutralną. Celem organizacji jest uzyskanie na rzecz swoich członków (autorów i wydawców) jak największego wynagrodzenia za wykorzystanie ich dziełⁱⁱⁱ, a także gwarancja, że ich interesy są najważniejsze^{iv}.

W relacjach z organizacjami zbiorowego zarządzania bibliotekarze doświadczyli wielu trudności:

- niska wydajność. Zdarzało się, że organizacje działały bardzo wolno, każąc bibliotekom długo czekać na odpowiedź w sprawie udzielenia licencji;
- brak przejrzystości. Może nie być jasne, zgodnie z jakimi zasadami naliczane są opłaty. Koszty administracyjne mogą wydawać się niewspółmierne do tego co jest przekazywane dysponentom praw autorskich podczas negocjacji, podobnie jak przy negocjacjach z wydawcami w sprawie dostępu do publikacji elektronicznych, biblioteki znajdują się na słabszej pozycji. Organizacja zarządzająca prawami do reprodukcji ma monopol na zarządzanie prawami w imieniu dysponentów praw autorskich, co może zmusić bibliotekę do przyjęcia ceny ofertowej, bez negocjacji, na zasadzie "jeśli ci się nie podoba cena, to nie korzystaj z dzieła";
- licencja może zawierać niekorzystne dla bibliotek klauzule, np. usunięcie zgodnych z prawem autorskim wyjątków, tym samym wymagając od bibliotek uzyskania zezwolenia i wnoszenia opłaty za wykorzystanie dzieł.

(Porównaj rozdział Stosunek prawa autorskiego do prawa o zobowiązaniach umownych: zasoby elektroniczne i konsorcja biblioteczne)

Odnosząc się do tych problemów, biblioteki wspierają działania zmierzające do przyjęcia zasad postępowania zapewniających otwarte, odpowiedzialne, przejrzyste, wydajne oraz uczciwe wobec wszystkich interesariuszy postępowanie ze strony organizacji zbiorowego zarządzania prawami. Procedury wnoszenia skarg powinny być proste, np. rozstrzygnięcie sporów przez niezależne podmioty. Potrzebny jest także uczciwy mechanizm ich zewnętrznej kontroli.

Biblioteki powinny:

- dołączyć do istniejącego konsorcjum, bądź powołać nowe by osiągnąć mocniejszą pozycję w negocjowaniu warunków licencji;
- nigdy nie podpisywać umów licencyjnych, która nie są potrzebne. Licencja jest niezbędna tylko na kopiowanie wychodzące poza przepisy prawa. Jeśli zasada darmowego (uncompensated) kopiowania w bibliotece jest zgodna z krajowymi wyjątkami od prawa autorskiego, licencja nie jest wymagana;
- nigdy nie podpisywać umowy licencyjnej, która narusza ustawowe zasady wykorzystania dzieła zgodnie z prawem autorskim;
- nalegać, aby nie tylko uprawnieni sygnatariusze, ale także biblioteka uczestniczyła w negocjacjach;
- nalegać na to, aby [W instytucjach zbiorowego zarządzania prawami autorskimi – przyp. tłum.] zarówno działalność wewnętrznej administracji jak i ściąganie i dystrybucja należności były przejrzyste i efektywne.

Problemem jest liczba organizacji zajmujących się licencjonowaniem korzystania z chronionego dzieła tylko na jednym bądź kilku polach eksploatacji (w określonym

zakresie). Pewne kategorie dzieł, a nawet pewna grupa dysponentów praw autorskich może nie być objęta udzielanymi przez nie licencjami. Biblioteki mogą współpracować z wieloma organizacjami, zajmującymi się różnymi kategoriami materiałów, np. książkami, mapami, drukami muzycznymi, zdjęciami. Organizacja może nie mieć prawa do zarządzania prawami na polu eksploatacji jakim jest środowisko cyfrowe. Prawa do udzielania zezwolenia na takie wykorzystanie mogą pozostawać przy dysponencji praw autorskich. Biblioteki niewątpliwie skorzystałyby na istnieniu jednej organizacji (one-stop-shop collective) reprezentującej wszystkie rodzaje dzieł i praw, w tym cyfrowych.

Wyzwania stojące przed krajami rozwijającymi się

International Publishers Association (IPA)[Międzynarodowe Stowarzyszenie Wydawców] na swoim setnym spotkaniu, które odbyło się w 1996 roku, uchwaliło rezolucję wzywającą do tworzenia niezależnych organizacji zarządzających prawami do reprodukcji w każdym kraju na świecie. Federacja IFRRO utworzyła regionalne komitety dla Azji regionu Pacyfiku, Afryki i Bliskiego Wschodu, Ameryki Południowej i Karaibów, które mają za zadanie wspieranie rozwoju ram prawnych, służących tworzeniu organizacji. Komitety mają również za zadanie zwalczanie wszystkich form nielegalnego kopiowania mającego miejsce w podlegającym ich regionach.

IFRRO zdaje sobie sprawę, że nowo tworzone organizacje powstają w krajach o skromnych zasobach i z wieloma problemami politycznymi, ekonomicznymi i społecznymi^v. Może wydawać się to dziwne, ale pierwszym sektorem, który jest celem nowych organizacji jest sektor edukacji. Dzieje się tak po części dlatego, że szkoły i uniwersytety mogą w znaczącej mierze kopiować materiały chronione prawem autorskim, ale głównie dlatego, że w ich przypadku łatwo jest zlokalizować osoby odpowiedzialne. Jako że dążeniem organizacji zbiorowego zarządzania jest uzyskanie maksymalnego zwrotu w jak najkrótszym czasie, podmioty finansowane z pieniędzy publicznych, ministerstwa, biblioteki, instytucje kulturalne i badawcze są również ich celem.

Dostęp do informacji i wiedzy ma zasadnicze znaczenie dla zaspakajania potrzeb edukacyjnych i szkoleniowych ubogich krajów, dla których rozwoju kluczowe znaczenie ma kapitał ludzki. Dlatego konieczne jest przeznaczanie choćby skromnych funduszy na podstawowe potrzeby edukacyjne, w tym na zakupy najważniejszych materiałów dokonywane przez biblioteki, na ich zasobach bowiem bazuje większość studentów.

Kolejny problem stanowi fakt, że takie regiony jak Afryka, są konsumentami netto dóbr chronionych prawem autorskim. Powoduje to obawę, że afrykańskie organizacje zbiorowego zarządzania mogą stać się „zagranicznymi zbieraczami zysków” (foreign revenue collectors)^{vi} czyli wysyłać więcej pieniędzy poza granice kraju, niż ich otrzymywać [Chodzi o sytuację kraju, w którym korzyści z wykorzystania dokumentów chronionych są rażąco mniejsze, niż kwoty za nie płacone - przyp. tłum.] Mimo, że pomiędzy organizacjami mogą istnieć specjalne dwustronne umowy licencyjne, istnieje potrzeba zadbania o to, aby negocjacje z bibliotekarzami, jak i ściąganie i dystrybucja należności dla miejscowych twórców, były otwarte i przejrzyste.

Byłoby wszakże lepiej, gdyby nowo powstające organizacje, zamiast zajmować się najbiedniejszymi i najsłabszymi podmiotami z sektora niekomercyjnego, rozpoczynały swoją działalność od sektorów komercyjnych, takich jak sektor usług finansowych, firmy farmaceutyczne, prawnicze, księgowo-architektoniczne, itp.

Stanowiska oraz opinie bibliotek i organizacji bibliotekarskich

Australian Library and Information Association (ALIA) Copyright collecting societies: proposed code of conduct

<http://alia.org.au/advocacy/submissions/code.of.conduct.html>

EBLIDA Response to the European Commission Working Document on the management of copyright and related rights

http://www.eblida.org/position/CollectiveManagement_Response_July05.htm

Odnosińniki

Collective Management in Reprography (2005) IFRRO/WIPO

<http://www.ifrro.org/show.aspx?pageid=library/publications&culture=en>

Gervais, Daniel (2006). The Changing Roles of Copyright RROs. In Press.

Nwauche S. Enyinna (2006). A Development Oriented Intellectual Property Regime For Africa

www.codesria.org/Links/conferences/general_assembly11/papers/nwauche.pdf

Sytuacja w Polsce

Organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi są to stowarzyszenia zrzeszające twórców, artystów wykonawców, producentów lub organizacje radiowe i telewizyjne, których statutowym zadaniem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona powierzonych im praw autorskich lub pokrewnych oraz wykonywanie uprawnień wynikających z ustawy (art. 104.1).

Na mocy decyzji Ministra Kultury działają następujące organizacje zbiorowego zarządzania:

Stowarzyszenie Architektów Polskich (SARP)

Stowarzyszenie Artystów Wykonawców Utworów Muzycznych i Słowno-Muzycznych (SAWP)

Stowarzyszenie Autorów ZAiKS

Stowarzyszenie Autorów i Wydawców POLSKA KSIĄŻKA

Stowarzyszenie Filmowców Polskich (SFP)

Stowarzyszenie Niezależnych Autorów Radiowych i Telewizyjnych

Stowarzyszenie Polski Rynek Oprogramowania (PRO)

Stowarzyszenie Twórców Ludowych

Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych (KOIPOL)

Związek Polskich Artystów Plastyków (ZPAP)

Związek Artystów Scen Polskich (ZASP)

Związek Polskich Artystów Fotografików (ZPAF)

Związek Producentów Audio-Video (ZPAV)

Związek Stowarzyszeń Artystów Wykonawców (STOART)

Wydaje się, że dla bibliotek najważniejszymi organizacjami są KOIPOL, którego celem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona praw autorskich w zakresie reprodukcji,

wprowadzania do obrotu, wprowadzania do pamięci komputera, zwielokrotniania i rozpowszechniania, a także działania na rzecz rozwoju nauki i techniki oraz zabezpieczenia i ochrony majątkowych interesów twórców dzieł naukowych i technicznych oraz Polska Książka, która działa w tym samym zakresie na rzecz środowiska wydawniczego. Stowarzyszenia te reprezentują kategorię właścicieli i dysponentów praw autorskich, których dzieła są najczęściej kopiowane w bibliotekach. Warto dodać, że w prawie polskim organizacje zarządzające prawami do reprodukcji działają tak jak pozostałe organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi.

Zasady kopiowania regulowane są w art. 20 i art. 20¹ ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz rozporządzeniami Ministra Kultury i Sztuki: z dnia z dnia 2 czerwca 2003 w sprawie określenia kategorii urządzeń i nośników służących do utrwalania utworów oraz opłat od tych urządzeń i nośników z tytułu ich sprzedaży przez producentów i importerów, i z dnia 27 czerwca 2003 w sprawie opłat uiszczanych przez posiadaczy urządzeń reprograficznych. Na ich podstawie organizacja zbiorowego zarządzania prawami zarządzająca prawami do reprodukcji jest uprawniona do pobierania opłat od producentów i importerów urządzeń reprograficznych oraz posiadaczy urządzeń reprograficznych, którzy prowadzą działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego osób trzecich w wysokości do 3% kwoty należnej z tytułu sprzedaży tych urządzeń i nośników. Obecnie toczy się spór dotyczący kwestii czy biblioteki, jako posiadacze kserokopiarek, są zobowiązane do przekazywania opłaty organizacjom zbiorowego zarządzania.

Bibliotekarze stoją na stanowisku, że nie spełniają określonego w ustawie kryterium prowadzenia działalności gospodarczej a zatem nie są zobowiązane do odprowadzania opłat^{vii}. Stanowisko to popiera również Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które uważa że opłaty powinny wносить tylko podmioty wykonujące zarobkowo usługi reprograficzne (tzw. punkty ksero). Zatem biblioteki, np. publiczne wykonujące kopie po kosztach nie muszą odprowadzać opłat na rzecz organizacji zarządzających prawami do reprodukcji^{viii}.

Odnosiniki

Reprografia 2006

kangur.ae.krakow.pl/Biblioteka/Konferencja/Inf_prawne/019.pdf

ⁱ <http://www.copywatch.org/index.htm>

ⁱⁱ Collective Management in Reprography WIPO/IFRRO

ⁱⁱⁱ www.ifrro.org/upload/documents/Emergent-RROs-1997.pdf

^{iv} <http://www.cla.co.uk/about/vision.html>

^v www.ifrro.org/upload/documents/Emergent-RROs-1997.pdf

^{vi} Nwauche S. Enyinna (2006). A Development Oriented Intellectual Property Regime for Africa

^{vii} http://kangur.ae.krakow.pl/Biblioteka/Konferencja/Inf_prawne/015.pdf

^{viii} <http://www.mkidn.gov.pl/website/document/?docId=440>